

[บทความวิจัย]

กระบวนการโบราณคดีชุมชนกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งและเสริมสร้างศักยภาพ
ชุมชนในการปกป้องมรดกทางโบราณคดีที่ดอยเวียงและดอยวง
ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญัตติ
นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญา

บทคัดย่อ

เมื่อปี 2553 ที่บ้านเหล่าพัฒนา ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับนายทุนผู้มีอิทธิพลที่เข้าไปซื้อและออกโฉนดที่ดินในพื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยเวียงซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีคูและกำแพงคันดินล้อมรอบ ชาวบ้านและพระสงฆ์ส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วย พยายามต่อต้านและขัดขวางการออกโฉนดพื้นที่แหล่งโบราณคดี แต่ในระยะแรก ๆ ฐานทุนไม่ได้ เสียเปรียบตลอดเพราะข้าราชการเอาตัวกับนายทุน เกิดการเผชิญหน้าแบบไม่ยอมกัน ชาวบ้านได้เอากระบวนการโบราณคดีชุมชนเข้าไปช่วยคลี่คลายปัญหา โดยร่วมกับพระสงฆ์และชาวบ้านสำรวจศึกษาแหล่งโบราณคดีแห่งใหม่เป็นสุสานไทรินหลายร้อยใบที่ดอยวงซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน และขอให้นักโบราณคดีของสำนักศิลปากรที่เชียงใหม่ไปช่วยชาวบ้านขุดค้นศึกษาอย่างเป็นระบบ แนะนำให้ชาวบ้านพัฒนาเป็นแหล่งมรดกชุมชนในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิตเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ชาวบ้านได้แหล่งมรดกวัฒนธรรมใหม่ มีพื้นที่ส่วนกลางใหม่ของชุมชน สร้างกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้และธรรมชาติ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน มีหน่วยงาน วัดสถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ เข้าไปทำกิจกรรมการพัฒนาทางกายภาพและจิตวิญญาณในพื้นที่มากมาย ชาวบ้านเลิกทะเลาะแบบเผชิญหน้ากับนายทุน แต่พยายามสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติด้วยตัวเองจนสามารถนำผลงานออกไปเผยแพร่ในเทศกาลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่กรุงเทพฯ ได้อย่างน่าชื่นชม ในขณะที่นายทุนก็เอาผลงานการค้นพบแหล่งมรดกวัฒนธรรมของชาวบ้านไปโฆษณาขายที่ดินแบบหน้าไม่อาย แต่ก็ขายที่ดินไม่ได้ และทางราชการไม่ออกเอกสารสิทธิ์ใด ๆ สำหรับที่ดินบริเวณแหล่งโบราณคดีดอยเวียงให้นายทุน

คำสำคัญ: ดอยไทรินสมัยก่อนประวัติศาสตร์, มรดกทางโบราณคดีของชุมชน, การลดความขัดแย้งในชุมชน, การปกป้องมรดกทางโบราณคดีของชุมชน

[Invited Paper]

Application of Community Archaeology Process
on Conflict Eradication and the Protection of Archaeological Sites Called
Doi Wiang and Doi Wong, Chiang Rai Province

Professor Sayan Praicharnjit
National Outstanding Researcher in Philosophy

Abstract

In 2010, rural villagers and monks of Baan Lao Pattana community in Tambon Pa Daet, Amphur Mae Suay, Chiang Rai province, north Thailand, confronted a malicious land broker who bought and tried to own the public land of enclosed archaeological site called Doi Wiang. Villagers disadvantaged with the translucent and malfeasant land-registration process and have worsen relation to the land broker.

Community Archaeology Process has been applied to eradicate the conflict by empowering the villager-side on exploring, discovering and excavating new community archaeological heritage at Doi Wong, not far from the conflicted site at Doi Wiang. The new archaeological site is identified as the prehistoric earthen jar plain with dated around 4,000-3,500 years BP, similar to the Plain of Jars in Laos. Villagers are supported by several agencies to improve physical infrastructure and their spiritual culture. Integrative natural and cultural living museum has been created to serve eco-cultural tourism. Villagers paid more attention on the development of the archaeological heritage at Doi Wong. Local community museum was developed to display archaeological materials found in the area of Doi Wiang, Doi Wong and the vicinity area. Instead the direct confront to the land broker, villagers tried to mention the high cultural value of Doi Wiang and Doi Wong by publicizing knowledge in the on-site local museum and managing mobile-museum to other places, especially in Bangkok. At present, Doi Wiang is still public land. The Land Authority Department gave no land rights documents to the land broker. Worsen and enmity relations between villagers and land broker has been eradicated.

Keywords: Prehistoric plain of earthen jars, Community archaeological heritage, Community conflict eradication, Protection of community archaeological heritage.

บทนำ

ในวิชาชุมชนวิทยา (Communitology)¹ โบราณคดีชุมชน (Archaeopen) เป็นกระบวนการทำงานพัฒนาชุมชนรูปแบบใหม่ มีจุดกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อข้าพเจ้ารับราชการเป็นอาจารย์ประจำที่ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และดำเนินงานวิจัยในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน ที่แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียง (แหล่งเตาบ้านบ่อสวก) ตำบลบ่อสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2542 นับถึงปัจจุบันก็ครบ 20 ปีพอดี

ปัจจุบัน โบราณคดีชุมชน (community archaeology) ได้รับการยอมรับว่าเป็นวิชาย่อยของโบราณคดีที่นักโบราณคดีทำงานวิจัย อนุรักษ์ และพัฒนามรดกทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนที่ตั้งแหล่งโบราณคดี ใช้ประโยชน์จากการทำงานร่วมกันในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และพัฒนาทักษะปฏิบัติให้คนในชุมชนมีความสามารถในการค้นหา ศึกษา ดูแลรักษา ทำนุบำรุงมรดกทางโบราณคดีให้คงอยู่ได้ในระยะยาว เป็นประโยชน์ด้านการพัฒนาชุมชน สังคม วัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

งานวิจัยโบราณคดีชุมชนที่จังหวัดน่านได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้รับเงินรางวัลสนับสนุนการทำงานจาก Ford Motor Company Conservation and Environmental Grants ผ่านการรับรองความสำเร็จทางวิชาการจากคณะกรรมการรางวัลวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่นสาขาสังคมศาสตร์

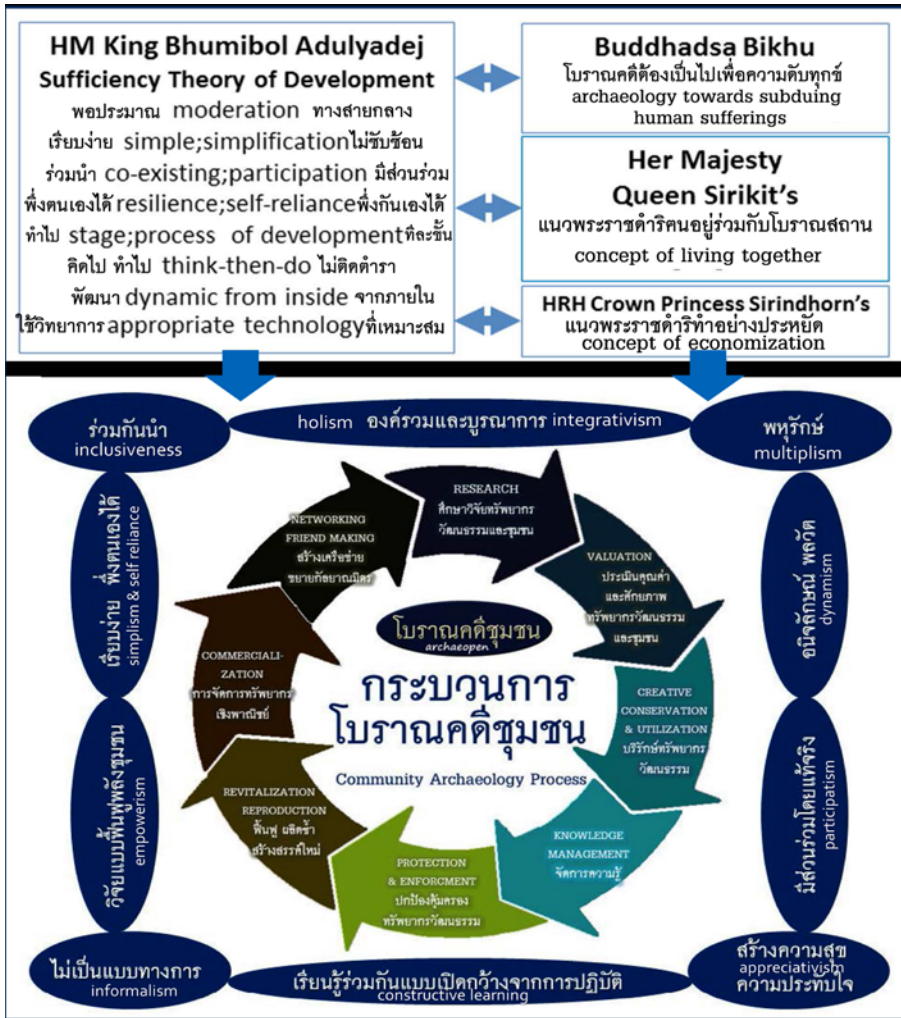
¹ ชุมชนวิทยา (Communitology) เป็นชื่อวิชาในกลุ่มวิชาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่ศาสตราจารย์สายนต์ ไพโรชาญจิตร ริเริ่มขึ้นมาใน พ.ศ.2555 ด้วยพิจารณาเห็นว่าวิชาการพัฒนาชุมชนที่มีการเรียนการสอนกันอยู่ในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยและทั่วโลกมีสถานะเป็นเพียงวิธีการอย่างหนึ่งในงานสังคมสงเคราะห์ หรือไม่ใช่เป็นแค่เทคนิควิธีในการทำงานกับกลุ่มคนของนักพัฒนา นักวิชาการ และนักวิชาชีพต่าง ๆ เท่านั้น ชุมชนวิทยาเป็นสหวิทยาการที่ประกอบด้วยหลักการ วิธีการ กระบวนการของวิชาชุมชนศึกษา (Community Studies) วิชาการพัฒนาชุมชน (Community Development) วัฒนธรรมวิทยา (Culturology) การจัดการทางวัฒนธรรม (Cultural Management) มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) โบราณคดีชุมชน (Community Archaeology) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) และวิชาการพัฒนาสังคม (Social Development) ศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทางชุมชน กระบวนการอยู่รอดอย่างสันติสุขด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพในสภาวะที่เป็นองค์รวมแห่งความสัมพันธ์อันเกื้อกูล ฟังฟังสัมพันธ์ มีเมตตาไมตรี ทำนุบำรุงกันและกันให้เจริญระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพที่มนุษย์อยู่ร่วมและระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือธรรมชาติส่วนที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ และปฏิบัติการพัฒนา สร้างสรรค์ สืบสานความสัมพันธ์แห่งความเป็นชุมชนให้ยั่งยืนด้วยกระบวนการและวิธีการที่เหมาะสมตามหลักการฟังฟังสัมพันธ์ (interdependence) ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

ประจำปี 2549 ได้รับเกียรติคุณประกาศรางวัลชมเชย ผลงานวิจัยสาขาสังคมวิทยา รางวัลสภาวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2549 และเป็นผลงานวิจัยส่วนสำคัญที่ช่วยให้ข้าพเจ้าได้รับรางวัลนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญา ประจำปี 2557

กระบวนการโบราณคดีชุมชน ที่ข้าพเจ้าคิดค้นและดำเนินการ มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่มีทฤษฎีทางวิชาการพัฒนาสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้การวิจัยเป็นไปอย่างถูกต้องไม่ผิดทาง แนวคิด ทฤษฎีสำคัญในการทำงานประกอบด้วย (1) แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (2) แนวคิดเรื่องโบราณคดีต้องเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ ของพุทธทาสภิกขุ (3) แนวพระราชดำรินิคมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เรื่อง คนอยู่ร่วมกับโบราณสถาน (4) แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คือ การประหยัด ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (5) แนวคิดทฤษฎีด้านการพัฒนาชุมชน (ภาพที่ 1)

เมื่อข้าพเจ้าได้คิดและทำวิจัยเชิงปฏิบัติ การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเรื่องโบราณคดีชุมชน: Community Archaeology ที่เป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนที่จังหวัดน่าน เมื่อ พ.ศ.2542-2547 จนได้ผลในระดับหนึ่งแล้ว ก็มีผู้สนใจขอให้หาแนวคิดและวิธีการโบราณคดีชุมชนไปช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการจัดการมรดกทางโบราณคดีในหลายพื้นที่ ที่มีความสำเร็จมากบ้าง น้อยบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง พื้นที่สำคัญที่ข้าพเจ้านำวิธีการทางโบราณคดีชุมชนไปช่วยชาวบ้านแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินแหล่งโบราณคดีสำคัญที่ถุกนายทุนซื้อและขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิ์ คือ แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง หมู่ที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ซึ่งผู้ให้เห็นคุณค่าและศักยภาพของกระบวนการโบราณคดีชุมชนและประสานขอให้ข้าพเจ้าไปร่วมแก้ปัญหาดังกล่าว คือ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร² ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ซึ่งมีบ้านเกิดอยู่ในพื้นที่เมื่อปีที่มีปัญหา เมื่อปี 2553-2554

² ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์เป็น พระสุธีรัตนบัณฑิต ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร มีตำแหน่งทางวิชาการเป็นรองศาสตราจารย์ เป็นรองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.)

ภาพประกอบ 1 ชุดแนวคิดอำนวยการ (steering concepts) หลักการ (principles) และกระบวนการ โบราณคดีชุมชน (Community Archaeology Process)

สถานการณ์ความขัดแย้งก่อนการนำกระบวนการโบราณคดีชุมชนไปใช้ การเอาที่ดินแหล่ง โบราณคดีซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนไปขาย

จะด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ว่าการเอาที่ดินโบราณสถาน ที่ดินแหล่งโบราณคดีไปขายหรือ ออกเอกสารสิทธิ์โดยเอกชนไม่สามารถทำได้ หรือว่ารู้แต่ไม่ใส่ใจไม่สนใจว่าใครจะเดือดร้อน หรือการซื้อ-ขายนั้นอาจจะไม่มีผลทางกฎหมาย เหตุเพราะ “ผู้ซื้อ” เป็นผู้มีอำนาจแฝงในดวงวงราชการ ระดับประเทศ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่แม้ว่าจะเกษียณอายุราชการแล้ว แต่ยังทรงอำนาจอยู่มาก และ

ด้วยเชื่อว่าคงไม่มีหน่วยงานไหนหรือใครกล้ามาท้วงติง คนที่มีอำนาจในระดับท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งจึงถือวิสาสะเอาที่ดินแหล่งโบราณคดีชื่อ “เมืองโบราณดอยเวียง” ที่ยังไม่มีการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ไม่มีเอกสารสิทธิ์ บางส่วนเป็นพื้นที่ที่ประชาชนใช้สอยร่วมกันในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนไปขายให้ “ผู้ซื้อทรงอิทธิพล” รายหนึ่งในราคาหลายล้านบาท แต่ในช่วงที่ยังจ่ายเงินกันไม่ครบผู้ซื้อรายนั้นก็รีบไปขอให้เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินมาทำการรังวัด ปักหมุดและดำเนินเรื่องขออนุญาตออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดิน แต่มีชาวบ้านและพระสงฆ์ในท้องถิ่นส่วนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยก็ออกมาคัดค้านและขยายผลเป็นความขัดแย้งที่เริ่มรุนแรงในช่วงต้นปี 2553

แหล่งโบราณคดีดอยเวียง อยู่ห่างจากบ้านเหล่าพัฒนา ของบ้านเหล่าพัฒนา หมู่ที่ 22 ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร สภาพเป็นแหล่งโบราณคดีประเภทที่เรียกว่า “เมืองโบราณ” หรือชุมชนโบราณมีคูคันดินล้อมรอบ (enclosed archaeological site) มีการขุดคูล้อมรอบยอดเนินเขา 3 เนินซึ่งอยู่ติดกัน (ภาพที่ 2) ชาวบ้านในพื้นที่เคยพบโบราณวัตถุประเภทขวานหินขัด หินลับ ภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่เคลือบสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เศษเครื่องเคลือบดินเผาและโบราณวัตถุอื่น ๆ สมัยล้านนาเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณดอยเวียง ปัจจุบันนำมาเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานชุมชนดอยเวียงดอยวงในชุมชนบ้านเหล่าพัฒนา ซึ่งโดยสภาพของพื้นที่ดอยเวียงเป็นทั้ง**แหล่งโบราณคดี**ในทางวิชาการและเป็น**โบราณสถาน** ตามความในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535)³

นอกจากนั้น **พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ.2518** มาตรา4 ยังกำหนดให้ *ที่ดินโบราณสถาน กำแพงเมือง คูเมือง เป็นที่ราชพัสดุ* มีกระทรวงการคลังเป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ และให้กรมธนารักษ์มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการที่ราชพัสดุตามกฎหมายกระทรวงและระเบียบซึ่งออกตามความใน พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ พ.ศ.2518 การออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินโบราณสถานและที่ดินราชพัสดุใด ๆ จะต้องได้รับการยินยอมจากอธิบดีกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ผู้ทรงอำนาจตาม พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 และอธิบดีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ผู้ทรงอำนาจตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535)

³ **มาตรา 4** ในพระราชบัญญัตินี้ “**โบราณสถาน**” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลป ประวัติ ศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติ ศาสตร์ด้วย

ภาพประกอบ 2 แผนที่ L-7018-4818 II แสดงตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีคอยเวียงและแหล่งโบราณคดีคอยวง และชุมชนบ้านเหล่าพัฒนา หมู่ที่ 22 ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ในภาพล่างแสดงขอบเขตคู-คันดินล้อมรอบยอดเนินเขา 3 บริเวณ ซึ่งพื้นที่บริเวณหมายเลข 1 คือที่ดินแหล่งโบราณคดีที่ถูกนำไปขายอันเป็นชนวนเหตุให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน (ที่มาภาพถ่ายดาวเทียม: จาก PointAsia.com)

พ.ศ.2553 พระมหาสุทิพย์ อากาศโร (อบอุณ) ได้หาวิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน โดยจัดทำโครงการวิจัยโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาประวัติความเป็นมา สืบหาหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านในชุมชน เพื่อสร้างโอกาสให้คนในพื้นที่ได้รับรู้ถึงการมีอยู่ คุณค่า และความสำคัญของแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะบริเวณแหล่งโบราณคดีคอยเวียงที่เป็นปัญหา และในการดำเนินงานวิจัยได้ขอให้ข้าพเจ้าไปร่วมดำเนินงานโดยใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชน

เดือนเมษายน 2553 ในช่วงเทศกาลปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ (ก่อนหน้าที่ข้าพเจ้าจะเดินทางไปร่วมดำเนินการ) คณะทำงานวิจัยในโครงการฯของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโรร่วมกับผู้นำชุมชนชาวบ้านโป่ง บ้านเหล่าพัฒนา ได้จัดพิธีบวงสรวงและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เทวดาอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิต ณ แหล่งโบราณคดีดอยเวียง โดยในการจัดกิจกรรมได้นำเอาโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือหินขัด หินลับ เศษภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องมือเหล็ก ภาชนะเครื่องเคลือบสมัยล้านนา ที่ชาวบ้านพบในแหล่งโบราณคดีดอยเวียงและพื้นที่ใกล้เคียงมาจัดแสดงให้ผู้ที่มีส่วนร่วมได้ชม มีการและพูดคุยกันถึงคุณค่าความสำคัญของโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงที่กำลังเป็นพื้นที่ขัดแย้ง สร้างการรับรู้ของชาวบ้านและผู้ที่มีส่วนร่วมในการบวงสรวงและทำบุญ ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมหาแนวทางในการระงับการซื้อขายและระงับการออกเอกสารสิทธิ์ (โฉนด) ที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงด้วย

ในขณะที่เดียวกันฝ่ายผู้ซื้อและกลุ่มผู้นำที่เอาที่ดินไปขายก็ไม่ได้แสดงความพยายาม กลับเร่งกระบวนการในการรังวัด ปักหมุดแสดงเขตที่ดิน เพื่อกำหนดขอบเขตที่ดินและออกเอกสารสิทธิ์ให้เร็วขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งมีการสร้างแนวรั้วปิดกั้น ห้ามชาวบ้านและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินเข้าไปในพื้นที่พิพาท

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโรร ได้ให้ข้อมูลแก่ข้าพเจ้าว่าสถานการณ์ความขัดแย้งเริ่มตึงเครียดชาวบ้านแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นด้วยสนับสนุนการขายที่ดิน กับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการซื้อขายและคัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์อย่างออกหน้าออกตา และมีแนวโน้มว่าจะเกิดความรุนแรงขึ้นได้ **ขอคำแนะนำว่าชุมชนท้องถิ่นควรจะทำอย่างไร?**

ข้าพเจ้าถามว่าในวันที่เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินออกมาทำการรังวัดและปักหมุดกำหนดขอบเขตที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงให้ผู้ซื้อนั้น มีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร และเจ้าหน้าที่ราชพัสดุของกรมธนารักษ์ ไปร่วมชี้และระวังแนวเขตที่ดินด้วยหรือไม่? คำตอบ คือ ไม่มีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรและกรมธนารักษ์ ไปร่วมดำเนินการในวันดังกล่าว ข้าพเจ้าให้คำแนะนำเบื้องต้นไปว่า โดยปกติในกรณีที่มีการรังวัดที่ดินที่อยู่ติดกับแหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณที่มีคูคันดินหรือกำแพงล้อมรอบจะต้องมีเจ้าหน้าที่ผู้รับมอบอำนาจจากอธิบดีกรมศิลปากร(ในฐานะผู้ดูแลโบราณสถาน) และเจ้าหน้าที่ราชพัสดุผู้รับมอบอำนาจจากอธิบดีกรมธนารักษ์ (ในฐานะเจ้าของที่ดินกำแพงเมืองคูเมือง) มาร่วมชี้ระวังแนวเขตที่ดินด้วย เมื่อปรากฏว่าในวันที่เจ้าหน้าที่จากสำนักงานที่ดินมารังวัดและปักหมุดแสดงเขตที่ดินออกมาดำเนินการเพียงหน่วยงานเดียวนั้นน่าจะทำให้การรังวัดและปักหมุดในวันนั้นเป็นการมิชอบ ไม่มีผลสมบูรณ์ และถือเป็นโมฆะ ชาวบ้านฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการขายและออกเอกสาร

สิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงน่าจะใช้ข้อมูลส่วนนี้ในการปกป้องแหล่งโบราณคดีดอยเวียงได้ ขอให้ช่วยกันสื่อสารข้อเสนอแนะนี้ให้แพร่หลายไปในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ปฏิบัติการโบราณคดีชุมชนและการค้นพบแหล่งโบราณคดีดอยเวียง

วันที่ 16-18 ตุลาคม พ.ศ.2553 ข้าพเจ้าและคณะทำงานโบราณคดีชุมชน ประกอบด้วยดาบตำรวจมนัส ตีคำ คุณสุนัน ตีคำ (จากพิพิธภัณฑสถานบ้านสวกแสนขึ้น จังหวัดน่าน) นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและนักศึกษาปริญญาตรีสาขาวิชาโบราณคดีจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และนักศึกษาปริญญาโทสาขาการพัฒนารัฐวิธานจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ร่วมกับคณะทำงานของพระมหาสุทิตย์ อากาศโร พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งแหล่งโบราณคดีดอยเวียง ซึ่งในการสำรวจพบหลักฐานโบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนเครื่องมือหิน เศษเครื่องปั้นดินเผาอยู่ทั่วไปบนผิวดินของแหล่งโบราณคดีที่ล้อมรอบด้วยคูคันดินและเป็นพื้นที่พิพาท ในระหว่างการสำรวจมีการพูดคุยกันกับแกนนำชาวบ้านจนได้ทราบข้อมูลเพิ่มเติมว่าในช่วงเวลานั้นทั้งสองฝ่ายกำลังอยู่ในภาวะเผชิญหน้า พูดคุยกันไม่ได้แล้ว แกนนำหลายคนต้องพกอาวุธติดตัวและไม่ไปไหนเดียวในยามวิกาล มีการให้ข่าวข่มขู่กันไปมา และมีแนวโน้มว่าในวันพรุ่งนี้ (17 ตุลาคม 2553) หากคณะทำงานของเราเข้าไปในพื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยเวียงอีกก็อาจจะมีการเผชิญหน้ากันเข้าไปด้วย อาจจะมีการโต้เถียงกันและอาจจะถึงขั้นลงมือทำร้ายกันก็ได้ ตอนค่ำของวันที่ 16 ตุลาคม 2553 ในระหว่างนั่งปรึกษากันหรือและวางแผนการสำรวจในวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านโป่งที่มีอาชีพเป็นพรานคนหนึ่งชื่อ นายวง (สมพร) อบอุ่น ผู้เป็นพี่ชายของพระมหาสุทิตย์ ปากากโร ได้บอกกับข้าพเจ้าว่าเขาพบสิ่งที่น่าสนใจเป็นวงดินเผาสีแดง ๆ คล้ายอิฐก่อเป็นวง ๆ หลายแห่ง อยู่บนยอดดอยม่อนหินไหล ไม่รู้ว่าเป็นเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาหรือเปล่าอยากให้ข้าพเจ้าขึ้นไปดู ข้าพเจ้าจึงหารือกับคณะทำงานว่าในวันพรุ่งนี้ (17 ตุลาคม 2553) เราควรหยุดสำรวจแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไว้ก่อนเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันกับฝ่ายผู้ซื้อและผู้ขาย (พวกเดียวกัน) แล้วขึ้นไปดูสิ่งที่นายวง อบอุ่นพบว่าเป็นอะไรกันแน่ ซึ่งทุกคนก็เห็นด้วย

ช่วงเช้าวันที่ 17 ตุลาคม 2553 คณะทำงานโครงการวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อากาศโร ครูและกลุ่มชาวบ้านโป่ง บ้านเหล่าพัฒนาและคณะของข้าพเจ้าราว ๆ 30 คน เดินทางไปสำรวจที่ยอดดอยม่อนหินไหลในเขตป่าสงวนแห่งชาติดอยเวียงผา และเขตอุทยานแห่งชาติป่าแม่ลาวฝั่งซ้าย ห่างจากบ้านเหล่าพัฒนาไปทางทิศตะวันตกประมาณ 4 กิโลเมตร ในตอนนั้นมีทางลัดลงที่รถเล่นเข้าไปถึงแค่เชิงดอยต้องเดินเท้าลัดเลาะขึ้นไปตามไหล่เขาอีกประมาณ 1 ชั่วโมง

พื้นที่ยอดดอยม่อนหินหลเป็นป่าไผ่หนาทึบ มีไม้ยืนต้นอยู่ไม่มากนัก สิ่งที่น่ายวง อบอุ่นค้นพบ เป็นขอบวงดินเผาสีแดงอิฐรูปกลม รูปวงรี วงรูปไข่ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 80-100 เซนติเมตร โผล่พื้น ผิวดินประมาณ 10-15 เซนติเมตร ลักษณะคล้ายขอบปากปล่องเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเมื่อเดินสำรวจก็พบว่าขอบวงดินเผาสีอิฐกระจายอยู่ทั่วไปตามแนวสันเขาและบนยอดดอย ซึ่งขอบวงดินเผาสีอิฐเหล่านี้เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่เกิดจากการสร้างของมนุษย์ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

คณะสำรวจได้ถกเถียงกันอยู่นานว่าวงดินเผาที่พบนั้นเป็นอะไรกันแน่ ข้าพเจ้าเองแม้ว่าจะมีประสบการณ์ทำงานโบราณคดีมาสามสิบปีก็ไม่เคยพบสิ่งเหล่านี้มาก่อน เมื่อพิจารณาว่าขอบวงดินสีอิฐนี้ คล้ายกับขอบปากปล่องเตาเผามากที่สุด จะเป็นปากปล่องเตาได้หรือไม่? แต่ในการสำรวจก็ยังไม่พบหลักฐานที่จะบ่งชี้ว่าบริเวณนั้นจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา และก็ไม่มีเหตุผลว่าทำไมคนสมัยโบราณจึงขึ้นมาสร้างเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาอยู่บนยอดดอยสูงเช่นนี้ ดังนั้นเพื่อให้คลายความสงสัยจึง จำเป็นจะต้องขุดตรวจสอบดูว่าขอบวงดินสีอิฐนั้นคืออะไร แต่เนื่องจากสิ่งที่พบนั้นแม้ว่าจะไม่รู้ว่าเป็นอะไร แต่ก็ถือว่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดี และบริเวณที่พบขอบวงดินสีอิฐเหล่านั้นโดยสภาพก็ถือเป็น แหล่งโบราณคดี การขุดค้นขุดตรวจใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งหากจะขุดตรวจกันโดยพลการก็น่าจะทำได้ แต่อาจจะสุ่มเสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าลักลอบขุดทำลายแหล่งโบราณคดี ทั้งข้าพเจ้าและชาวบ้านก็จะตกเป็นผู้ต้องหาทำให้โบราณสถานเสื่อมค่ามีความผิดตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ.2504 ได้ ข้าพเจ้าจึงโทรศัพท์ถึงรองอธิบดีกรมศิลปากรท่านหนึ่ง แจ้งข้อมูลการ ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและขออนุญาตทำการขุดสำรวจเบื้องต้นเพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าสิ่งที่พบคือ อะไร จะได้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านคนอื่น ๆ และป้องกันการขุดทำลายเพื่อหาโบราณวัตถุหรือ สิ่งของอื่นเอาไปขาย รองอธิบดีกรมศิลปากรท่านนั้นก็อนุญาตให้ทำได้เพราะเชื่อว่าข้าพเจ้าจะไม่ทำให้ แหล่งโบราณคดีเสียหาย

การขุดตรวจลงไปภายในขอบวงดินสีอิฐจำนวน 1 วง พบว่าเป็นหลุมลึกคล้ายภาชนะทรงเกือบ กลม คือ มีขนาด 70 x 80 เซนติเมตร ความลึก 130 เซนติเมตร พบหลักฐานโบราณวัตถุเป็นภาชนะดิน เผาหลายเชือกทาบและภาชนะดินเผาเนื้อดินผิวขัดมันสีดำ อย่างละ 1 ใบ สภาพแตกยุบตัวอยู่ที่ก้นหลุม และพบหินลับเครื่องมือทำจากหินทราย 1 ชิ้น (ภาพที่ 3-4-5-6-7-8-9-10)

ภาพประกอบ 3-4-5-6-7-8-9-10 การขุดตรวจขอบวงดินเผาสีอิฐในแหล่งโบราณคดีตอยวง เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2553 พบว่าเป็นหลุมไถดินขนาดใหญ่มาก ภายในมีภาชนะดินเผาเนื้อดิน และหินลับบรจอยู่ สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะสำหรับการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ข้าพเจ้าได้บอกกับคณะทำงานโครงการวิจัยโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวยและชาวบ้านว่า หลุมไถดินที่พบในแหล่งโบราณคดีแห่งใหม่บนยอดตอยมีความสำคัญมากและไม่เคยพบมาก่อนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สันนิษฐานว่าเป็นสุสานฝังศพสมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยใช้หลุมไถดินขนาดใหญ่ คล้าย ๆ กับไหหินในแหล่งโบราณคดีทุ่งไหหินที่ประเทศลาว และข้าพเจ้าขอตั้งชื่อแหล่งโบราณคดีนี้ว่า “ตอยวงไถดิน: Doi Wong Hai Din” ตามลักษณะขอบวงปากหลุมไถดินที่ปรากฏบนผิวดิน และเพื่อเป็นเกียรติแก่นายวง ออบอูน ชาวบ้านโป่งผู้พบแหล่งโบราณคดี

เมื่อได้ปรึกษาหารือกันว่าจะดำเนินการอย่างไรต่อไปในเรื่องที่ดินแหล่งโบราณคดีออยเวียง ก็พบทางออกว่า ณ เวลานั้น (17 ตุลาคม 2553) เห็นว่าฝ่ายผู้ซื้อและผู้ขายซึ่งมีอิทธิพลมากในวงราชการ และท้องถิ่นคงจะไม่ยอมหยุดยั้งกระบวนการขออนุญาตออกเอกสารสิทธิ์ง่าย ๆ หากฝ่ายที่คัดค้านการซื้อขาย และการออกเอกสารสิทธิ์ยังเร่งปฏิบัติการต่อต้านก็จะเป็นการเผชิญหน้าถึงขั้นแตกหักซึ่งอาจจะก่อให้เกิดอันตรายถึงขั้นสูญเสียชีวิตได้ ดังนั้นทางฝ่ายคัดค้านการซื้อขายและการออกเอกสารสิทธิ์จึงควรเปลี่ยนยุทธวิธีเสียใหม่ กล่าวคือ ให้ระงับกิจกรรมการคัดค้านและหยุดให้ความสนใจเรื่องที่ดินแหล่งโบราณคดีออยเวียงไปก่อน แล้วเปลี่ยนความสนใจมุ่งไปสู่การศึกษา อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีออยเวียงไทรินที่เพิ่งค้นพบใหม่ โดยขอให้โครงการโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวยของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโร ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดดและคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านเหล่าพัฒนา ทำหนังสือขออนุญาตกรมศิลปากรเพื่อดำเนินการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีออยเวียงอย่างเป็นทางการ โดยมีข้าพเจ้าร่วมดำเนินการในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีและโบราณคดีชุมชน และเชิญชวนให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นและประชาชนชาวจังหวัดเชียงรายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปิดตัวแหล่งโบราณคดีออยเวียงให้มากที่สุด

ระหว่างที่กำลังเตรียมเอกสารโครงการเพื่อขออนุญาตกรมศิลปากร ฝ่ายผู้ซื้อที่ดินแหล่งโบราณคดีออยเวียงที่รู้ว่าฝ่ายคัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์จะยื่นเรื่องขอให้การรังวัดและปักหมุดเขตที่ดินที่ดำเนินการไปแล้วให้เป็นโมฆะ เพราะไม่มีตัวแทนอธิบดีกรมศิลปากรและตัวแทนอธิบดีกรมธนารักษ์มาร่วมระวางแนวเขตที่ดิน และจะเสนอกรมศิลปากรยืนยันว่าความเป็นโบราณสถานของแหล่งโบราณคดีออยเวียงครอบคลุมพื้นที่เนินเขาลูกนั้นทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะคูเมืองกำแพงเมืองซึ่งไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ให้แก่ผู้ใดได้ ผู้ซื้อใช้สถานะอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ยังทรงอิทธิพลอยู่มากระแสนไปยังอธิบดีกรมศิลปากรขอให้ส่งนักโบราณคดีไปขุดค้นในพื้นที่ที่ตนเองซื้อและยื่นขอกเอกสารสิทธิ์เพื่อพิสูจน์ว่าไม่เป็นแหล่งโบราณคดี

โบราณคดีชุมชนกับการโน้มน้าวให้มามีส่วนร่วมกับชาวบ้าน

ในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม 2553 พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร พระสงฆ์วัดบ้านโป่ง ครูนายกองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา และชาวบ้านก็จัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการสำรวจค้นหาตำแหน่งของไทรินบนยอดเขาในกลุ่มดอยม่อนหินไหลพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร จัดกิจกรรมบวชป่าบวชดอยเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นตำบลป่าแดดและประชาชนในจังหวัดเชียงรายได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีออยเวียง โดยคณะทำงานได้สำรวจพบร่องรอยของขอบปากไทรินเพิ่มอีก

ประมาณ 350 วง รวมทั้งได้มีการพัฒนาเส้นทางเดินและทางรถไฟจากเชิงเขาขึ้นไปยังแหล่งโบราณคดี ดอยวง จัดตั้งกลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ดอยวงผลัดเปลี่ยนกันขึ้นไปดูแลมิให้มีการลักลอบขุดทำลายหลุมไห ดิน และเริ่มมีการเปิดพื้นที่ให้ผู้สนใจขึ้นไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีดอยวงด้วย มีชาวบ้านคนหนึ่งชื่อ ลุง เทียน สุขะ อายุ 70 ปี ได้อุทิศตัวเป็นอาสาสมัครอนุรักษ์ดอยวงเดินเท้าขึ้นไปทำความสะอาดเส้นทาง ดูแลเผ่าระวางแหล่งโบราณคดีดอยวงเป็นประจำทุกวันมิได้ขาด

วันที่ 9 พฤศจิกายน 2553 คณะทำงานโครงการวิจัยโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวยได้จัด กิจกรรมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เทวดาอารักษ์และบรรพชนเจ้าของหลุมไหดินในแหล่งโบราณคดีดอยวง มีชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นักเรียน นักศึกษา เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 150 คน ข้าพเจ้าและพระมหาสุ ทิตย์ อากาศโร ได้พูดคุยให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณค่า ความสำคัญของแหล่งโบราณคดีดอยวง แนวทางการศึกษาวิจัย และการจัดการให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในการนี้กลุ่มผู้คัดค้านการซื้อขาย ที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงได้แจ้งข้อมูลแก่ข้าพเจ้าว่า ทางกรมศิลปากรได้แจ้งมาทางชุมชนว่าจะส่ง นักโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ เข้ามาทำการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวง และ เกรงว่าทางกรมศิลปากรจะใช้วิธีการนี้พิสูจน์ว่าที่ดินพิพาทไม่เป็นแหล่งโบราณคดีและไม่เป็น โบราณสถานตามกฎหมาย จะทำให้สามารถออกเอกสารสิทธิ์ (โฉนด) ให้แก่ผู้ซื้อได้โดยปริยาย ซึ่ง ชาวบ้านและผู้นำฝ่ายคัดค้านฯบอกอีกว่าไม่เห็นด้วยกับแผนการดำเนินงานของกรมศิลปากรและอาจจะ มีการต่อต้านขัดขวางด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อเดินทางกลับมาถึงกรุงเทพฯ ข้าพเจ้ารีบไปขอเข้าพบรองอธิบดีและอธิบดีกรมศิลปากรเพื่อ แจ้งให้ทราบถึงสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ ขอให้ระงับการส่งนักโบราณคดีเข้าไปขุดค้นศึกษาใน พื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยวง เพราะชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกำลังมองว่ากรมศิลปากรเข้าข้างผู้ซื้อ ชาวบ้านจะต่อต้านการทำงานของนักโบราณคดี เกรงว่านักโบราณคดีจะไม่ปลอดภัย

ข้าพเจ้ายื่นข้อเสนอต่อผู้บริหารกรมศิลปากรว่า แทนที่นักโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่จะไปขุดค้นศึกษาที่แหล่งโบราณคดีดอยวงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ก็ขอให้เปลี่ยนกิจกรรมไป ดำเนินการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงร่วมกับชาวบ้าน พระสงฆ์ และผู้นำชุมชนท้องถิ่นให้ เกิดความเป็นมิตรต่อกันและกันเสียก่อนแล้วหลังจากนั้นจะไปขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวง ใน ภายหลังก็น่าจะทำได้ไม่ยาก

ภาพประกอบ 11 ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร และพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ พุดคุยให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน และแนวทางการศึกษาวิจัยและการจัดการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนตำบลป่าแดด เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2553 ณ แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน ดอยม่อนหินไหล มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 150 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มชาวบ้านที่เอาที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไปขายให้อดีตข้าราชการผู้ทรงอิทธิพลก็เข้าร่วมกิจกรรมนี้ด้วย

วันที่ 5 มกราคม 2554 ข้าพเจ้ามีหนังสือราชการด่วนที่สุดในนามคณะบดีคณะโบราณคดีขอความอนุเคราะห์จากอธิบดีกรมศิลปากรและผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีที่ 8 เชียงใหม่ให้ส่งนักโบราณคดีไปช่วยชาวบ้านขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินและขออนุญาตให้ข้าพเจ้านำนักศึกษาคณะโบราณคดีเข้าไปร่วมดำเนินงานขุดค้นศึกษาและพัฒนาศักยภาพชาวบ้านในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีในรูปแบบการทำงาน“โบราณคดีชุมชน”ระหว่างวันที่ 20-31 มกราคม 2554 ซึ่งแม้ว่าการประสานขอความร่วมมืออาจจะชุลกชลักไม่ราบรื่นเพราะผู้บริหารกรมศิลปากรทั้งในส่วนกลางและที่จังหวัดเชียงใหม่อึดอัดใจ (อาจจะกังวลว่าผู้ซื้อที่มีอิทธิพลมากในแวดวงข้าราชการจะไม่พอใจ) แต่ก็จำยอมอนุญาตให้นายสายกลาง จินดาสุ นักโบราณคดีปฏิบัติการ ประจำกองวิชาการโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ เดินทางไปกับข้าพเจ้าและร่วมกับชาวบ้านตำบลป่าแดดขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินระหว่างวันที่ 20-23 มกราคม 2554 เพียง 4 วัน เท่านั้น

ก่อนที่จะทำการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินอย่างเป็นทางการโดยมีนักโบราณคดีจากกรมศิลปากรมาร่วมปฏิบัติงาน คณะทำงานของชุมชนบ้านเหล่าพัฒนาและบ้านโป่ง ได้ร่วมกันสำรวจพบขอบปากหลุมไทรดินเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก และได้ปักรั้วหมายหมายเขตระบุตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไว้ให้รู้ว่าบริเวณนั้นเป็นปากหลุมไทรดิน มีการพัฒนาเส้นทางเดินจากเชิงเขาขึ้นไปสู่แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินให้สะดวกและปลอดภัยมากขึ้น รวมทั้งพัฒนาพื้นที่ยอดเขาบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่อยู่ตรงกลางให้เป็นที่ยุคศูนย์กลางของแหล่งโบราณคดี ชาวบ้านได้สร้างศาลอารักษ์ไว้ที่โคนต้นไม้สำหรับเป็นที่ตั้งอาหารและเครื่องสักการบูชา

คณะทำงานที่ประกอบด้วยพระสงฆ์ ครู ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลป่าแดด กำนันตำบลป่าแดด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา ชาวบ้านบ้านโป่ง นักโบราณคดีจากกรมศิลปากรและข้าพเจ้าได้เลือกพื้นที่บนยอดเขาเล็ก ๆ ลูกหนึ่งซึ่งมีหลักฐานขอบวงปากหลุมไทรดินโผล่อยู่เหนือผิวดินเป็นกลุ่มอยู่ตรงกลางเนิน และมีขอบวงดินเผาอีกสีกว่าหลุมเรียงรายอยู่โดยรอบคล้ายกับมีกลุ่มศูนย์กลางและมีหลุมบริวารอยู่โดยรอบ ก่อนการขุดค้นคณะทำงานฝ่ายพระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้นำชุมชนท้องถิ่นได้จัดพิธีบวงสรวงและทำบุญ มีพระสงฆ์ ประชาชนในตำบลป่าแดดและในจังหวัดเชียงรายที่ทราบข่าวมาร่วมพิธีและร่วมทำงานขุดค้นทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก (ภาพที่12-13-14-15-16-17)

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีบนยอดดอยม่อนหินไหล ดำเนินการในหลุมร่องยาว (trench) ขนาด 2x8 เมตร พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นหลุมไทรดินรูปเกือบกลมขนาด 70x100 เซนติเมตร ลึก 70-80 เซนติเมตร ส่วนกันสอบแคบลงเล็กน้อย จำนวน 4 หลุม/ใบ พบขวานหินขัดชนิดไม่มีบ่าที่ปากหลุมไทรดินใบหนึ่งจำนวน 1 ชิ้น และได้พบหลักฐานสำคัญที่กันหลุมไทรดินอีกใบหนึ่งเป็นกองถ่านไม้จำนวนมาก จึงได้เก็บถ่านไม้ทั้งหมดไว้เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์หาอายุด้วยวิธีคาร์บอน-14 (ภาพที่ 18-19) และในการขุดค้นได้พบเศษภาชนะปั้นดินเผาหลายเชือกทาบและแบบขัดผิวมันแบบก่อนประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่ง

มากคนมากความเห็น ดีความกันไปต่าง ๆ นานา แต่ก็เป็นการดีที่ทุกคนมีส่วนร่วม

เนื่องจากมีประชาชนมาร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ก็มีความประสงค์จะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ขุดค้นทางโบราณคดีสักครั้งหนึ่งในชีวิต คณะทำงานฯจึงต้องเปิดพื้นที่ขุดค้นเป็นหลุมร่องยาวขนาด 2x5 เมตร อีกหลุมหนึ่งตรงที่ลาดเชิงเขาของดอยม่อนหินไหลอีกหลุมหนึ่ง เปิดโอกาสให้ประชาชน พระสงฆ์ และเด็ก ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในการขุดค้น ซึ่งในหลุมขุดค้นที่ 2 ได้พบหลุมไทรดินที่มี

ฝังขอบปากเป็นรูปคล้ายหยดน้ำหรือใบไม้จำนวน 2 ใบ ภายในไถดินพบเศษเครื่องปั้นดินเผาเนื้อดินอ่อนแบบก่อนประวัติศาสตร์ และชิ้นส่วนตะกรันแร่เหล็ก (iron slag) จำนวน 2 ชิ้น

ระหว่างการทำงานขุดค้นศึกษาทั้ง 3 วัน มีพระสงฆ์ ชาวบ้านและประชาชนในตำบลป่าแดด และตำบลอื่น ๆ ของอำเภอแม่สรวยและจากอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดเชียงรายเดินทางขึ้นไปร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก มีการพูดคุย วิเคราะห์ วิชาภกษเกี่ยวกับหลักฐานไถดินและโบราณวัตถุที่ขุดพบกันอย่างสนุกสนาน บางกลุ่มก็สนใจเรื่องเหล็กไหล เรื่องเครื่องรางของขลัง

ภาพประกอบ 12-13-14-15-16-17 การขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงเมื่อวันที่ 20-23 มกราคม 2554
ในรูปแบบการทำงานโบราณคดีชุมชน โดยทำการขุดค้นศึกษาจำนวน 2 หลุม

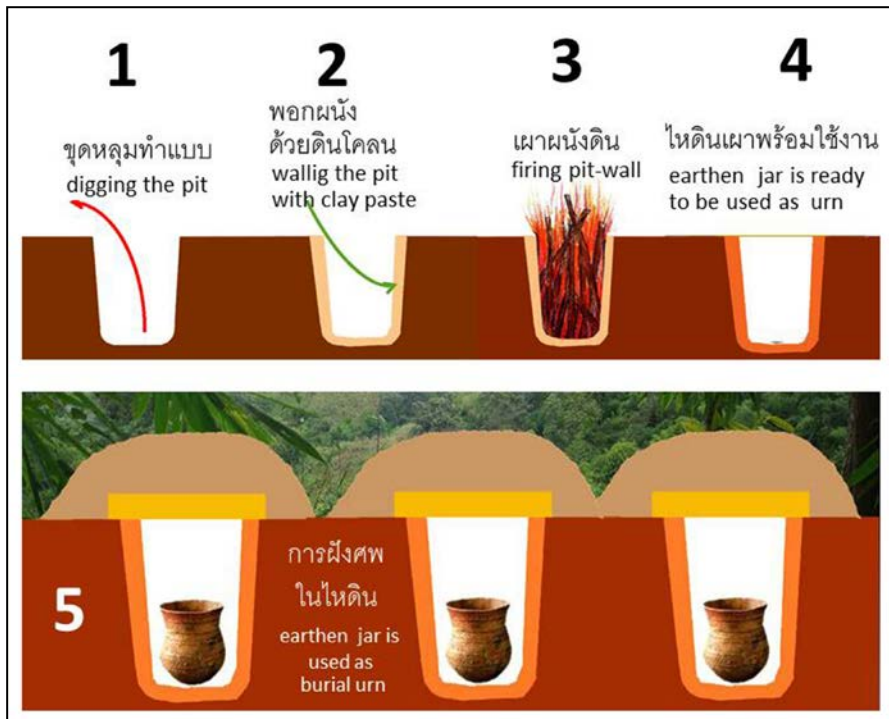
ภาพประกอบ 18-19 การขุดค้นภายในหลุมไหดินใบหนึ่ง ในหลุมขุดค้นบนยอดดอย พบกองถ่านไม้อยู่ที่ก้นหลุม ถ่านไม้ที่พบเป็นหลักฐานบ่งชี้ว่าผนังของหลุมไหดินที่พอกด้วยโคลนดินเหนียวถูกเผาจากภายในจนเนื้อดินสุกเป็นสีอิฐ

ข้อสันนิษฐานทางวิชาการโบราณคดี

เนื่องจากมีชาวบ้าน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครู นักเรียน นักศึกษา ให้ความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรม “โบราณคดีชุมชน” ในการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงเป็นจำนวนมาก และมีการตีความเกี่ยวกับหลักฐานไหดินและโบราณวัตถุที่พบแตกต่างกันไป ซึ่งการตีความบางประเด็นอาจไม่เป็นผลดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีดอยวง เช่น การพูดต่อ ๆ กันไปว่าชิ้นส่วนตะกรันเหล็กที่พบในหลุมขุดค้นที่ 2 เป็นของขลังที่เรียกว่า “เหล็กไหล” ทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนแพร่ออกไป มีคนที่นิยมสะสมและซื้อขายเครื่องรางของขลังพากันขึ้นไปลักลอบขุดเปิดหลุมไหดินใบอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ขุดค้นอย่างเป็นระบบจนเกิดความเสียหายหลายแห่ง ข้าพเจ้าจึงต้องเร่งจัดทำข้อมูลการตีความออกเผยแพร่ให้เข้าใจทั่วกัน ดังต่อไปนี้

1. แหล่งโบราณคดีดอยวงไหดิน เป็นสุสานที่ฝังศพของคนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินใหม่ (Neolithic Period) ที่มีการผลิตและใช้ภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ และขีดผิวมันสีดำและสีน้ำตาล อายุประมาณ 4,000-2,500 ปีมาแล้ว หลักฐานที่พบสันนิษฐานว่าเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 (secondary burial) ในไหดินเผาที่สร้างขึ้นในหลุมขนาดต่าง ๆ เรียกรวม ๆ ว่า “หลุมไหดิน” หลุมไหดินขนาดใหญ่ที่ขุดค้นพบปากกว้าง 70-100 เซนติเมตร ลึก 130 เซนติเมตร ผนังไหดินหนา 10-15 เซนติเมตร ขนาดเล็กที่สุดกว้าง 30 เซนติเมตร ลึก 20 เซนติเมตร ในไหดินแต่ละใบน่าจะมีบรรจุกระดูกบางชิ้นหรือถ้าอัฐิของร่างที่ถูกเผาแล้ว มีการใส่ภาชนะดินเผาทั้งใบหรือชิ้นส่วนภาชนะดินเผา เครื่องมือหิน หินลับเป็นเครื่องประกอบการฝัง (burial accessories)

2. **หลุมไถดิน (earthen jars)** มีรูปร่างคล้ายถังทรงกระบอก ถังสี่เหลี่ยมมุมมน และถังรูปใบไม้ ส่วนกันสอบแคบเข้าเล็กน้อย โครงสร้างมีผนังเป็นดินเผาไพนา 10-15 เซนติเมตร สร้างขึ้นโดยการขุดหลุมลงไปในพื้นที่ตามรูปร่างที่ต้องการ (ส่วนใหญ่เป็นรูปคล้ายถังสี่เหลี่ยมมุมมน) แล้วเอาโคลนดินเหนียวหรือดินที่ความเหนียวพอกักปลงบนผนังหลุมโดยรอบรวมทั้งบนพื้นกันหลุมจนมีลักษณะเป็นไถดินขนาดใหญ่ฝังอยู่ในหลุม จากนั้นทิ้งไว้ให้แห้ง เอาไม้ฟืนสุ่มลงไปไถดิน จุดไฟเผาจนกระทั่งผนังดินที่พอกเอาไว้สุกเป็นสีอิฐ เก็บกวาดเอาเศษฟืนและขี้เถ้าออกจากกันไถ แล้วจึงประกอบพิธีฝังกระดูก หรือ ถ้ากระดูกของผู้ตายลงในไหพร้อมกับวัตถุสิ่งของ ภาชนะดินเผาเครื่องมือเครื่องใช้ตามที่จะสามารถหาได้ ในการขุดค้นหลุมไถดินใบหนึ่งได้พบว่ามีการบรรจุหม้อดินเผาไว้ 2 ใบ พร้อมกับหินลับเครื่องมือทำจากก้อนหินทรายอีก 1 ชิ้น หลุมไถดินที่พบจำนวนมากหลายร้อยหลุมในแหล่งโบราณคดีตอยวงไถดินน่าจะมีสถานะเป็น “โกศ: urns” ในพิธีฝังศพ (ภาพที่20)

ภาพประกอบ 20 แผนภาพประกอบข้อสันนิษฐานเรื่องขั้นตอนการสร้างหลุมไถดินสำหรับใช้เป็นโกศในการฝังศพครั้งที่สองในแหล่งโบราณคดีตอยวง (ภาพสร้างสรรค์: สายันต์ ไพรัชชาจิตร)

เรียนรู้ สุวิภุต: ปฏิบัติการต่อเนื่องจากโบราณคดีชุมชน

จากการที่ข้าพเจ้าได้มีส่วนร่วมในการจัดการลดความขัดแย้งของชาวบ้านโดยใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชนเข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการขุดค้นศึกษา อนุรักษ์ และพัฒนาแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดิน ซึ่งเป็นมรดกทางโบราณคดีที่อยู่นอกวงความขัดแย้ง สร้างโอกาสให้ทุกฝ่ายได้แสดงบทบาทเสมือนนักโบราณคดี ลงแรง ใส่ใจในการสำรวจค้นหา และขุดค้นหา ปกป้องหลักฐานร่องรอยวงขอบหลุมไทรินที่สำรวจพบแล้ว แต่ยังไม่ได้ขุดค้นมิให้ถูกทำลาย มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม เพราะเห็นคุณค่าและความสำคัญ และเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศ ชุมชนท้องถิ่นและบ้านเกิดเมืองนอนของตัวเอง ชาวบ้านจากชุมชนบ้านเหล่าพัฒนาและชุมชนบ้านโป่ง ได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวกับการสร้างความสมานฉันท์ และเป็นยุทธวิธีต่อสู้กับนายทุนผู้ซื้อที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินโดยไม่ต้องเผชิญหน้าหรือใช้ความรุนแรง ที่สำคัญชาวบ้านไม่ต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เป็นตัวตั้งตัวตีในการขายที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินให้นายทุนผู้ซื้อในฐานะศัตรูอีกต่อไป การทำกิจกรรมในแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินในช่วงปี 2554-2556 ทำให้เกิดพิพาทชุมชนดอยวงแหดินดอยวงขึ้นมาเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง จนได้รับการคัดเลือกจกรกรมศิลปากรให้ได้รับพระราชทานเข็มรางวัลการอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ประจำปี 2556 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กิจกรรมและปฏิบัติการสำคัญที่ชาวบ้านดำเนินการหลังจากเดือนมกราคม 2554 มีดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เรื่องแหล่งโบราณคดี หลักฐานทางโบราณคดี และสถานภาพของที่ดินแหล่งโบราณคดีในทางวิชาการและในทางกฎหมายว่าเป็นอย่างไร

การมีส่วนร่วมในการค้นหาหลักฐานทางโบราณคดีโดยการสำรวจในพื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินของคณะทำงานในโครงการโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ที่ประกอบด้วยพระสงฆ์ ครูผู้นำที่เป็นทางการ ชาวบ้านฝ่ายที่คัดค้านการซื้อ-ขายและออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดิน ฝ่ายผู้นำและชาวบ้านเอาที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินไปขายให้ผู้ซื้อที่มีอิทธิพลสูงในแวดวงราชการ ต่างก็ได้เรียนรู้ว่าพื้นที่บนยอดเนินเขาทั้งสามยอดที่มีคูเมืองล้อมรอบทั้งหมดนั้นเรียกว่า **แหล่งโบราณคดี** (archaeological site) มีสภาพเป็น **โบราณสถาน** ตามความหมายในพ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535) และได้เรียนรู้ว่าที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยวงแหดินทั้งหมดเป็นที่ดินโบราณสถาน อยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ที่ดินส่วนที่เป็นคูเมืองกำแพงเมือง เป็น **ที่ดินราชพัสดุ** อยู่ในการดูแลของกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ซึ่งในการรังวัดเพื่อออกเอกสารสิทธิ์จะต้องมีผู้แทนอธิบดีกรมศิลปากรและผู้แทน

อธิบดีกรมธนารักษ์ออกมาระวังแนวเขตที่ดินโบราณสถานและที่ดินราชพัสดุ ซึ่งในกรณีที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงทั้งหมดที่เป็นที่ดินโบราณสถานโดยสภาพ ปัจจุบันไม่สามารถซื้อขายหรือนำไปขอกออกเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนดให้แก่เอกชนได้

การมีส่วนร่วมในการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทรินทั้งสองครั้ง (วันที่ 17 ตุลาคม 2553 และวันที่ 20-23 มกราคม 2554) ช่วยให้คณะทำงานโครงการโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย พระสงฆ์ ครู ผู้นำทางการ ชาวบ้านฝ่ายที่คัดค้านการซื้อ-ขายและออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียง และกลุ่มผู้นำและชาวบ้านเอาที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไปขายให้ผู้ซื้อที่มีอิทธิพลสูง ต่างก็ได้เรียนรู้ได้เรียนรู้ว่าแนวขอบวงดินสีอิฐที่พบเป็นจำนวนมากในแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทริน คือขอบปากของ **หลุมไทริน** หรือ **ไทริน** (earthen jar) ที่สร้างขึ้นในหลุม (เหมือนการเอาไหขนาดใหญ่มาฝังให้ขอบปากโผล่ที่ระดับผิวดิน) เพื่อใช้เป็นภาชนะหรือโกศสำหรับประกอบพิธีฝังศพครั้งที่ 2 ของกลุ่มคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยหินใหม่ เมื่อประมาณ 4,000-2,500 ปีมาแล้ว และได้รู้ว่าในพื้นที่รอบ ๆ ชุมชนบ้านเหล่าพัฒนา ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย มีแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และโบราณสถานสมัยล้านนาอยู่ตามที่ต่าง ๆ อีกนับสิบแห่ง

2. การเรียนรู้ว่าป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติบนภูเขาที่ตั้งแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทรินกำลังเสื่อมสภาพ ถูกถากถางทำลายจากการขยายที่ทำไร่ข้าวโพด จึงร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าด้วยการทำพิธีบวชป่า บวชดอย ปลูกต้นไม้ และห้ามตัดไม้ทำลายป่าโดยเด็ดขาด

การที่คณะทำงานโครงการโบราณคดีชุมชนอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย พระสงฆ์ ครู ผู้นำทางการ ชาวบ้านฝ่ายที่คัดค้านการซื้อ-ขายและออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียง และกลุ่มผู้นำและชาวบ้านเอาที่ดินแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไปขายให้ผู้ซื้อที่มีอิทธิพลสูงได้มีโอกาสเดินเท้าขึ้นไปร่วมกิจกรรมโบราณคดีชุมชนที่แหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทรินได้เห็นสภาพป่าต้นน้ำที่กำลังเสื่อมสภาพ เหลือต้นไม้ใหญ่อยู่ไม่กี่ต้น และพื้นที่ภูเขาโดยรอบก็ถูกบุกรุกถากถางทำไร่ข้าวโพดและทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะพื้นที่ภูเขาทางด้านทิศเหนือของดอยม่อนหินไหลที่ตั้งแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทรินกำลังถูกบุกรุกถากถางทำไร่ข้าวโพดจนเกือบจะถึงยอดเขา ผู้มีส่วนร่วมส่วนใหญ่จึงเริ่มพูดคุยปรึกษาหารือกันถึงความเสี่ยงที่บริเวณที่ตั้งแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทรินกำลังจะกลายเป็นภูเขาหัวโล้น ป่าต้นน้ำลำธารสำคัญของชุมชนกำลังถูกทำลาย สัตว์ป่าสามัญหลายชนิดหายไปจากพื้นที่ และมีความเห็นร่วมกันว่าจะต้องฟื้นฟูป่าไม้ไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีดอยเวียงไทริน

เดือนกุมภาพันธ์ 2554 หลังจากการชุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน มีกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าที่ตั้งแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินที่ต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจจากภาครัฐและชาวบ้านในชุมชนเกิดขึ้นหลายอย่าง ได้แก่ (1) การสร้างฝายแม้วกระสอบทรายเสริมคอนกรีต 2 แห่ง ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก กอ.รมน. 50,000 บาท ชุมชนจัดแรงงานเข้าดำเนินการโดยไม่มีค่าจ้าง ใช้เวลาดำเนินการ 10 วัน (2) การบวชป่า ปลุกป่า ริเริ่มโดยพระสงฆ์และมัคทายกวัดบ้านโป่ง มีการทำบุญ บวงสรวง บวชป่าสืบชะตาต้นไม้ และปลุกป่า มีชาวบ้านไปง บ้านเหล่าพัฒนา และประชาชนจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมกิจกรรมจำนวนมาก (3) การพัฒนาทางสัญจรขึ้นสู่แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน ริเริ่มโดยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา ที่เห็นว่ามีผู้คนเดินทางขึ้นไปทำกิจกรรมต่าง ๆ บนดอยที่ตั้งแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินเพิ่มมากขึ้น แต่ทางสัญจรยังไม่สะดวกและไม่ปลอดภัย จึงขอรับการสนับสนุนจาก อบต. ป่าแดด นำรถแบ็คโฮมาทำการปรับปรุงเส้นทาง มีชาวบ้านมาช่วยกันใช้แรงงานปรับแต่งขอบทางและปรับปรุงภูมิทัศน์ ขยายทางเดินให้กว้างมากขึ้นจนรถสี่ล้อสามารถแล่นขึ้นไปถึงครึ่งทาง จากนั้นก็เดินเท้าขึ้นไปได้สะดวกมากกว่าเดิม ซึ่งเมื่อทางสัญจรสะดวกมากขึ้น ประกอบมีการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินทั้งแบบปากต่อปาก และการให้ข้อมูลสื่อแพร่หลายออกไป ทำให้มีนักท่องเที่ยวและชาวบ้านเดินทางขึ้นไปเยี่ยมชม ทำกิจกรรมบวงสรวงแก่บนที่แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินมากขึ้น (4) การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ดอยวงไทรดินต่าง ๆ โดยมีนายวง ออบุ่น ตาบตำรวจวิรุทธิ์ ไผ่เครือ นายไพบูลย์ สมใจ เป็นแกนนำกลุ่ม มีชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นสมาชิกกลุ่ม ในการประชุมชมหมู่บ้านร่วมกันกำหนดกติกาห้ามลักลอบตัดไม้ในป่าบริเวณแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน เมื่อพบครั้งแรกจะทำการตักเตือน หากตักเตือนแล้วยังกระทำอีกจะถูกปรับ 500 บาท มีการติดตั้งป้ายห้ามตัดไม้ไว้รอบ ๆ พื้นที่ป่าแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน จนกระทั่งในปี 2555 พบว่าผืนป่าค่อย ๆ พื้นที่ป่าแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน กลับเข้ามาอยู่ในพื้นที่มากขึ้น ในกลุ่มอนุรักษ์ดอยวง มีสมาชิกของกลุ่มฯ ชื่อ ลุงเทียน สุธะ ซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้เชิงเขาได้เดินเท้าขึ้นไปดูแลพื้นที่ เก็บขยะไปทำลาย ตัดแต่งกิ่งไม้ที่งอกออกมาเกิดขวางทางสัญจร ทำความสะอาดหลุมชุดค้นทุกวัน โดยมีได้รับค่าตอบแทนใด ๆ

3. กรมศิลปากรส่งนักโบราณคดีเข้าไปชุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินร่วมกับชาวบ้าน อย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากที่ได้จัดกิจกรรมโบราณคดีชุมชนทำการชุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินระหว่างวันที่ 20-23 ตุลาคม 2553 ซึ่งมีนักโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ (นายสายกลางจินดาสุ) เข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านแล้ว ต่อมาในเดือนตุลาคม 2544 สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ได้จัดสรรงบประมาณ 100,000 บาท ให้นายสายกลางจินดาสุ และเจ้าหน้าที่อีก 2 คน มาดำเนินการชุด

คันศึกษาเพิ่มเติมที่แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินอีกครั้งหนึ่ง ในการขุดค้นไม่มีการจ้างแรงงาน แต่รับสมัครอาสาสมัครชาวบ้านเข้าร่วมทำงาน มีการขุดคันศึกษาเพิ่มเติมในหลุมร่องยาว (trench) อีก 3 หลุม คราวนี้มีขุดคันศึกษาโครงสร้างภายนอกของหลุมไทรดิน และอนุรักษ์หลุมขุดคันทางโบราณคดีและหลุมไทรดินทั้งหมดไว้เป็นทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี กิจกรรมการขุดคันทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านเหล่าพัฒนาและบ้านโป่งกับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมีความสัมพันธ์แบบเป็นกัลยาณมิตร เมตตาปรารถนาดีต่อกันมากขึ้น

4. การสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นและสร้างสรรค์กิจกรรมพิพิธภัณฑ์สัญจร

หลังจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงซึ่งเป็นกิจกรรมระยะสั้นที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เสริมสร้างพลังชุมชนจนเกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วมในมรดกทางโบราณคดีทั้งที่แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินและเกี่ยวโยงไปถึงแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงด้วย กลุ่มผู้นำและชาวบ้านก็ยังกังวลและรู้สึกไม่มั่นคงว่าความรักความสามัคคีที่เกิดขึ้นในระยะสั้น ๆ ดังกล่าวจะยั่งยืนไปอีกนานแค่ไหน ควรจะมีกิจกรรมอะไรที่ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ได้มาทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจอย่างนั้นอีกในระยะยาว เพราะหากหยุดลงแค่นี้ชาวบ้านก็คงรวมกันไม่ติดและมีแนวโน้มว่าจะกลับไปอยู่ในสภาพที่ขัดแย้งกันอีก

ในระหว่างการขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน เมื่อวันที่ 20-23 มกราคม 2554 มีการพูดคุยกันกับแกนนำชาวบ้านในช่วงค่ำ ๆ ข้าพเจ้าแนะนำว่า ให้ชุมชนจัดหาวัสดุก่อสร้างมาสร้างหลังคาคลุมหลุมขุดคันที่มีหลักฐานหลุมไทรดินปรากฏอยู่ทั้ง 2 บริเวณ เพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพจากการตากแดด ตากฝนและมีใบไม้หล่นลงไปทับถมและฝุ่นผง และให้จัดการหลุมขุดคันเป็นพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี (site museum) เปิดให้ผู้คนเข้าไปเรียนรู้และเที่ยวชมได้ โดยมีคนในชุมชนคอยดูแลเรื่องความสะอาดและนำชม ซึ่งชุมชนก็ดำเนินการสร้างหลังคาคลุมหลุมอย่างง่าย ๆ โดยใช้ไม้ไผ่จากในป่ามาทำโครงสร้างและใช้สังกะสีเก่าที่นำมาจากในหมู่บ้านมุงหลังคา

ส่วนการสร้างความมั่นคงทางวัฒนธรรมชุมชนในระยะยาว ข้าพเจ้าแนะนำว่าชุมชนควรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน (community museum) เพื่อเก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุที่ชาวบ้านพบโดยบังเอิญในที่สวนไร่รอบ ๆ หมู่บ้าน ในพื้นที่แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงและโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจ-ขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน รวมทั้งรวบรวมของเก่า ของโบราณที่เป็นวัตถุ

วัฒนธรรมของชุมชน เอามาจัดแสดงตามแนวคิด พิพิธภัณฑ์บริบาล (museopen)⁴ ซึ่งเป็นกระบวนการระยะยาวที่ทำให้ชาวบ้านต้องมาทำงานร่วมกัน ลงทุนลงแรงร่วมกัน เสียสละบริจาควัตถุสิ่งของและเงินเพื่อสร้างอาคาร สร้างตู้จัดแสดง ได้เรียนรู้ร่วมกันถึงเรื่องราว ประวัติความเป็นมาของวัตถุที่เอามาจัดแสดง และใช้พิพิธภัณฑ์เป็นองค์กรชุมชน และพื้นที่กลาง (community space) ในการทำงานอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ดูแลจัดการแหล่งโบราณคดีออยวงไทรดิน รวมทั้งพัฒนาเรื่องอื่น ๆ ของชุมชน การริ่ร้างสร้างพิพิธภัณฑ์ฯไม่ได้เริ่มขึ้นในทันทีทันใดแต่ใช้เวลาอีก 1 ปีกว่า ๆ จึงเป็นรูปธรรม

หลังจากที่สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่จัดสรรงบประมาณและส่งนายสายกลาง จินดาสุ นักโบราณคดีปฏิบัติการออกมาชักชวนชาวบ้านเหล่าพัฒนาให้มีส่วนร่วมทำการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีออยวงไทรดินอีกครั้งหนึ่งในเดือนตุลาคม 2554 แล้ว ครูและชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ตอเวียงตอวงได้ริเริ่มจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ชุมชนตอเวียงตอวง” โดยใช้อาคารหอประชุมซึ่งตั้งอยู่นอกหมู่บ้านระหว่างทางไปแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณตอเวียงและแหล่งโบราณคดีออยวงไทรดิน แรก ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องพิพิธภัณฑ์ชุมชนจึงไม่ให้ความสนใจและไม่ให้สนับสนุน แต่กลุ่มฯที่มี**ครูดิ่ง** (สนธิชัย วัลย์) **ครูจ๋วย** (ไพบุลย์ สมใจ) **แม่จันทร์เพ็ญ ไผ่เครือ** เป็นแกนนำก็ค่อย ๆ ปรับปรุงสถานที่ สร้างตู้และจัดแสดงวัตถุสิ่งของจนมีผู้มาเที่ยวชมแหล่งโบราณคดีออยวงไทรดินแวะเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์มากขึ้น ๆ โดยในระยะเริ่มต้นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตอเวียงตอวงได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการสร้างตู้จัดแสดงและการจัดทำนิตยสารจากพระมหาสุทิตย์ อากาศโรและรองศาสตราจารย์ปาริชาติ

วลัยเสถียร กลยาณมิตรในแวดวงการพัฒนาชุมชนและสังคม และเงินบริจาคจากการทอดผ้าป่า มีการสร้างกลุ่มภาคีเพื่อนร่วมกิจกรรมและนำชมพิพิธภัณฑ์อีกทางหนึ่งด้วย พิพิธภัณฑ์ชุมชนตอเวียงตอวงเปิดให้บริการโดยไม่เสียค่าเข้าชมตั้งแต่วันที่ 21 เมษายน 2555

⁴ พิพิธภัณฑ์บริบาล (museopen) ในวิชาชุมชนวิทยา (Communitology) เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน สร้างวัฒนธรรมชุมชน มีความเชื่อพื้นฐานว่า การทำพิพิธภัณฑ์ เป็นการแสดงกตเวทิตาแก่ผู้มีพระคุณและบรรพชน โดยใช้กิจกรรมการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงวัตถุสิ่งของและภูมิปัญญาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นวิธีการ (means) เสริมสร้างการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง พึ่งกันเอง และพึ่งพิงสัมพันธ์กันของปัจเจกชนเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมที่เรียกว่าชุมชนหรือมหาชน มีเป้าหมายปลายสุด (ends) คือ ประโยชน์สุข (absolute happiness) ที่หมายถึงปัจเจกชนสามารถอยู่รอดอย่างสันติสุขด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพกับคนอื่น สรรพสัตว์อื่น ๆ ธรรมชาติกายภาพ ดิน น้ำ ลม ไฟ สรรพสิ่ง สรรพสาร และสิ่งเหนือธรรมชาติ

5. การใช้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือและฐานปฏิบัติการในการต่อสู้กับนายทุนผู้ซื้อที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง

ในขณะที่กลุ่มคัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงหันไปทุ่มเทกับการจัดการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นดอยเวียงดอยวงไม่แสดงการต่อต้านแบบเผชิญหน้าโดยตรงในช่วงปลายปี 2553 และตลอดปี 2554 ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มตรงข้ามในชุมชนที่เคยเกือบจะรุนแรงถึงขั้นลงมือทำร้ายกันในปี 2552-2553 ก็คลี่คลายลง มีแต่เฉพาะตัวนายทุนผู้ซื้อที่ยังไม่หยุดความพยายามที่จะขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง แต่ก็ยังไม่สำเร็จ ช่วงเวลานั้นความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนผู้ซื้อที่ดิน กับ ชาวบ้านโป่งและบ้านเหล่าพัฒนาแย่งไปมาก จากเดิมที่ชาวบ้านมักจะพากันไปรดน้ำดำหัวนายทุนผู้ซื้อในฐานะผู้ใหญ่ของจังหวัดเชียงราย ช่วงสงกรานต์ปี 2554 ไม่มีใครไปไหว้สาหรือรดน้ำดำหัวอีกเลย เวลาที่ชาวบ้านจัดงานพิธีในชุมชนก็ไม่ไปเชิญนายทุนผู้ซื้อนั้นมาเป็นเกียรติอีกแล้ว แต่ชาวบ้านกลุ่มคัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์ฯ และชาวบ้านก็ยังรู้สึกไม่ปลอดภัยและไม่ไว้วางใจว่านายทุนผู้ซื้อจะทำอะไรต่อไปอีก

ในปี 2554-ต้นปี 2555 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นดอยเวียงดอยวงเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น ชาวบ้านได้ใช้พิพิธภัณฑ์ฯเป็นที่นำเสนอปัญหาเรื่องที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงแก่ผู้ไปเยี่ยมชม และเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2555 กลุ่มพิพิธภัณฑ์ดอยเวียงดอยวงได้จัดกิจกรรมพิพิธภัณฑ์สัญจรไปตั้งแสดงที่ศาลาภูมิปัญญาไทย โรงเรียนวัดเจดีย์หลวงวิทยา วัดเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงติดตามความก้าวหน้าโครงการตามพระราชดำริของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดเชียงราย และทรงทอดพระเนตรนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ดอยเวียงดอยวง โดยมีพระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ และเด็กชายอชิระ ฤทธิมนี มัคคุเทศก์น้อย ถวายบรรยายเรื่องราวประวัติของชุมชน แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง แหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดิน และมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ใกล้เคียง โดยมีสมาชิกกลุ่มพิพิธภัณฑ์ฯ ร่วมเฝ้ารับเสด็จ

ต่อมาเมื่อวันที่ 24-27 พฤศจิกายน 2555 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้คัดเลือกให้พิพิธภัณฑ์ชุมชนดอยเวียงดอยวงให้เข้าร่วมจัดนิทรรศการแนะนำตัวในงาน “เทศกาลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 3: ภูมิรู้ สู่วิถี” มีการจัดทำป้ายนิเทศนิทรรศการภาพรวม และนำโบราณวัตถุบางส่วนไปจัดแสดง คณะกรรมการหมู่บ้านจัดส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรม ในวันแรกของงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานเปิดงาน ได้

เสด็จเยี่ยมขมนิทรศการของพิพิธภัณฑ์ชุมชนดอยเวียงดอยวง ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับนายสนธิชัย วิสัย และนายไพบูลย์ สมใจ ผู้ถวายบรรยายนำชม และมีตัวแทนชาวบ้านร่วมเฝ้ารับเสด็จด้วย สื่อมวลชนได้นำเสนอข่าวการเปิดงานทางโทรทัศน์เผยแพร่ไปทั่วประเทศและทั่วโลก

ในการจัดนิทรศการและพิพิธภัณฑ์สัญจรทั้งที่วัดเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ ชุมชนได้นำเสนอทั้งเรื่องปัญหาและศักยภาพของแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง และศักยภาพของแหล่งโบราณคดีดอยวงให้ผู้เยี่ยมชมทราบ ช่วยให้ทั้งพิพิธภัณฑ์ฯและแหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่งเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของสาธารณชน นักวิชาการ หน่วยงานราชการและพระราชวงศ์ชั้นสูง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่อาจจะทำให้นายทุนผู้ซื้อที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงรับรู้ข่าวนี้ด้วย เพราะหลังจากนั้นก็พบว่าฝ่ายนายทุนผู้ซื้อมีความกระตือรือร้นเรื่องการขอกเอกสารสิทธิ์ที่ดินน้อยลง และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี คือ สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ เริ่มมีทัศนคติที่ติดต่อชาวบ้านและปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางโบราณคดีจากที่เคยตั้งเป้าหมายว่าจะขุดค้นศึกษาในแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง(พื้นที่พิพาท) ก็เปลี่ยนมาทำการขุดค้นศึกษาในแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินร่วมกับชาวบ้าน และต่อมาก็ให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนดอยเวียงดอยวง จนถึงขั้นเสนอให้กลุ่มพิพิธภัณฑ์ดอยเวียงดอยวงได้รับรางวัลอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ประจำปี 2556 (ตัวแทนกลุ่มฯเข้ารับพระราชทานเข็มเกียรติคุณ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อเดือนมกราคม 2557)

บทส่งท้าย

ถ้าจะถามว่า ขณะนี้ (พฤศจิกายน 2562) สถานการณ์ที่ชุมชนบ้านเหล่าพัฒนา ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายเป็นอย่างไรบ้าง? คนที่นั่นยังขัดแย้งเรื่องที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงอยู่อีกหรือเปล่า? แล้วเรื่องการอนุรักษ์และการพัฒนาแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินล่ะ ไปถึงไหนแล้ว?

ตอบได้เลยว่า วันนี้กลุ่มคนในตำบลป่าแดดที่เคยขัดแย้งเรื่องการซื้อ-ขายที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียง เป็นญาติดีกันมานานแล้ว เลิกทะเลาะกันมาตั้งแต่ได้เข้าไปร่วมขุดค้นแหล่งโบราณคดีดอยวงไทรดินเมื่อวันที่ 20-23 มกราคม 2554 แล้ว ส่วนผู้ซื้อที่เป็นอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เคยใช้อิทธิพลข่มขู่พระสงฆ์ นักวิชาการ ชาวบ้านที่คัดค้านการขอกเอกสารสิทธิ์(โฉนด) ที่ดินแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณดอยเวียงท่านก็ยังสบายดี เสียแต่ที่ไม่มีชาวบ้านจากบ้านโป่งและบ้านเหล่าพัฒนาให้ความเคารพนบไหว้เหมือนแต่ก่อน และดูเหมือนว่าท่านก็จะให้การยอมรับศักยภาพของ

